

DIARIO DUNHA VIAXE DE NAZONALISTAS. GALEUZCA

(Conclusión)

Maciá, que está arrodeado de todo o seu goberno, respóndenos en castelán cun pequeno discurso que non me conmove nin convence. Dinos, entre outras cousas, que “únicamente en la realización de un Estado federal será posible conseguir la libertad de todos los pueblos, y es partiendo de esta base que Cataluña estará a vuestro lado cuando tratéis de conseguir la libertad a que tenéis derecho”. Logo, como si reparase na nosa sorpresa e no noso desgusto, engade máis cordial: “Tened la seguridad de que nosotros lucharemos en vuestro favor con el mismo entusiasmo y la misma fe que si luchásemos por la libertad de Cataluña”.

O xefe do goberno, Pi Suñer, conversa longamente con Otero e comigo.

Vou xantar con Otero no seu hotel e documento-o en col de todo o pasado.

Na serán imos ao Concello, onde por fin aparecen xentes da Lliga; son os concelleiros Pellicena e Alomar. Non asiste ningún do partido radical. Acompáñanos o xefe de ceremonial Sr. Ribé. Falan Isusi, Otero Pedrayo que fai unha peza oratoria fermosísima, Reig (que chegou ao fronte dunha delegazón valenzanista) e o presidente do Concello Sr. Aiguadé que se amostra en termos de máisima cordialidade.

Logo imos de comprimento aos xornaes e clubs polítecicos, onde se nos recibe eispréndidamente.

De noite, nas terrazas do restaurante Miramar, en Montjuich, o Concello ofrécenos un xantar e séntanse con nós máis de trescentas persoas: o goberno todo da Xeneralidade, presidente do Parlamento, autoridás, empresa, representantes de todol-os partidos, persoalidás centíficas da cidade, etc.

Tócame xantar entre a xentilísima muller do alcalde Sra. Aiguadé e o conselleiro de Traballo Sr. Casais. Esta seora Aiguadé é dos espíritos máis finos de muller que topéi nos meus anos. Pintora ilustre e dama de gran mundo, acompañou ao seu home como intelixente colaboradora aínda nos tempos máis inquedantes das súas loitas polítecias. Nos longos anos da ditadura, cando o Dr. Aiguadé conspiraba e ao mesmo tempo mantiña os prestixios da língoa nas súas xustamente nomeadas publicazóns médicas, esta muller singular prestáballe a Cataluña servizos aínda non ben coñocidos que a erguen nas outuras da heroicidade.

Ofrece o xantar o alcalde que fala como un bó patriota. Responde logo Ramón Otero que ergue ás xentes das súas cadeiras arrincando no noso idioma os efectos máis sorprendentes i-espondo as nosas angurias cun realismo que conquiere ferir aos máis desapaixoados. Entre as etiquetas deste xantar de gran tono, lembra os traballos dos labregos de Trasalva, as bágoas das mullerciñas de Fechos, total-as cousas miúdas das nosas outas terras de Ourense; e sua verba prende en todobos peitos e fai locir todol-os ollos.

Fala logo Izaurrieta, moi ben, e Reig que amosra sere un ourador castelarino que arde en fogos de grandilocuenza. A final Ventura Gasol eleitrízanos cun longo discurso arredista; xa non é o gobernante, o conselleiro, o home de partido, sinón o loitador de Prat de Monlló, o emigrante en Bos Aires, o compañeiro inseparabre de Maciá no seu éisodo tráxico de trinta anos. Quéimase na labareda da sua nunca desmentida e por veces heróicamente calada catalanidade. Seu discurso é un ultimátum ao goberno de Madrí e un compromiso de loita que se ten de levar -dí- hastra lindar as derradeiras conseqüenzas, hastra que vexamos garantida a independenxa das nosas patrias.

Enviamos a Vitoria o seguinte telegrama, que redaitan Estelrich e Muñoz Castañer:

“Reunidos solemnemente en banquete ofrecido por el Ayuntamiento de Barcelona a vascos, gallegos, valencianos y mallorquines, acordamos por unanimidad y a propuesta del Consejero de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Sr. Gasol, saludar a la asamblea de Ayuntamientos vascos, haciendo votos triunfo ideales libertad, que el Estatuto vasco deberá iniciar reservando a los hermanos navarros posibilidad incorporarse en un próximo futuro gran familia vasca. Firman Esquerra Republicana de Catalunya, Lliga Catalana, Acció Catalana Republicana, Unió Democrática de Catalunya, Palestra, Centro de Actuación Valencianista, Acción Nacionalista Valenciana, Partido Galleguista, Vanguarda Nazionalista Galega, Acción Nacionalista Vasca y Partido Nacionalista Vasco”.

Eu estoupo de lediza, encheito dun outimismo que me fai tremer. Esto camiña; agora sí que vai de verdade. Gasol non é un neno e sabe que as suas verbas son unha definição de compromiso pra a Ezquerra, que neste intre dispón dun ministro -Companys- en Madrí. O telegrama, por outra parte, é a primeira aituazón de Galeuzca que neste intre aparéz consagrada de feito pol-os partidos. Foi o propio Estelrich quen propuxo que siñasen os partidos e non seus representantes. Xa perdéu a Lliga seus medos e recelos? Louvado sexa Deus.

Os representantes da empresa eistranxeiros, eispecialmente os xornalistas ingleses e alemáns, andan sorprendidos.

Día 6.

En seis autos saímos de mañán pra Tarrasa, onde ollamos seu tesouro arqueolóxico, salvado pol-o insiñe Puig i Cadafalch, e d-elí continuamos a Matadepera onde se xuntóu un campamento de miñóns. Recíbennos formados. Discursos de Batista, Reig, Maspons, Ollaga e outro meu. A éste e a mín fánnos miñóns de honra i-entrégannos as insiñas. Nos mastros correspondentes Ollaga e máis eu izamos as bandeiras de Euzkadi e Galiza.

Entoamos *Els Segadors*. Logo pequena festa: xogos, cancións, probas atrétecas, e unha nena enloitada e feia como nosa santiña de Padrón que dí xenialmente en galego versos de Rosalía.

Continuamos pra Monserrat onde se fai o xantar. Visita ao mosteiro, cada vegada máis intresante, cos PP. Arrufat e Almeda. Na irexa escoltamos o rosario e os virulais.

Xa con noite voltamos a Barcelona. Ceamos na intimidade e imos logo aos terreos da Eisposizón onde corren as fontes en nosa honra. Xúntanse elí máis de dez milleiros de persoas.

A “Humanitat” pubrica unha interviú que me fixo Molins Fabregat, que a enfía esí:

“Alvaro de las Casas é un vello amigo; con él lembro días de complot e días de frebe nos derradeiros tempos da monarquía: a confrenza de Sánchez Guerra na Zarzuela, os convivios na «Granja del Henar” con Galán, Díaz Fernández, Salinas e outros amigos de entón que agora andan espaxados pol-as orgaizazóns de ezquerria. Pra nós é unha leda sorpresa podel-o apertar nus abrazo, no noso chan, en prena Rambla. Teño a certeza de que ele tamén sinte esta lediza. A amizade de intres como aqueles, non se esquece fácilmente”.

Veleiqué as miñas respostas:

- “Compre faguer resaltar a traizón de todol-os partidos hespañoes que aítúan na sosa terra. Galiza, sin representazón no Goberno, encóstrase orfa de defensa; os partidos que un día xuntaron aos galegos republicáns, solo procuraron sua infrenza entre as vellas forzas polítecas doutrora. En troques de loitar contra os caciques andan a procuralos e atraelos. Soio unha revoluzón pode restituire ao pobo galego na sua persoalidade e na sua concenza.

Vexa a Casares Quiroga que ao pouco tempo de formar parte do Goberno, co-a representazón de Galiza, bótase como todol-os máis no xogo

dos partidos preocupado por atraír ao maior número posible de caciques en troques de desfaguelos e aniquilalos. Repítolle: soio un feito revoluzionario pode liberdar aos pobos ibéricos ou pol-o menos darlles aquel mínimo de dereitos que deberon outer de maneira máis normal na república: leises propias e recoñecemento da súa persoaalidade.

Eu non sei o que pasa dende o 14 de abril: Veño de ollar en Euzkadi como son encadeados rapaces por levar unha bandeira basca, e como as autoridades republicáns esquecen que o máis pequeno senso de democracia ten de respetar o dereito dos pobos. O resultado é pór en pé de guerra ás mocedás nazionalistas que están na beira de non podere evitar gravísemos incidentes.

- E Cataluña? Cómo encontra a Cataluña?

- Madrid volta a sentirse forte e a pouco que poda fará que o voso Estatuto se volte a máis pequena expresión da carta que as Cortes recoñeceron. Esta realidade ten de obrigavos a unha xuntanza patriótica, outra vez, que defenda vossos dereitos contra posibles, ou máis ben probables, ataques do reacionarismo hespañol.

- Non encontra que as liberdás de Cataluña, e o día de mañán dos vossos pobos, están máis garantidas cun goberno de esquerdas que non con un de dereitas?

- Non ten dúbida. As dereitas hespañolas, sempre máis papistas que o papa, coidan que a encarnazón da Hespaña é o Estado de Felipe II. E acrárolle que pra este caso xulgo de dereitas dende o partido radical inclusive hastra os monárquicos máis eistemistas.

- Non teme que o tratado co Uruguai poida sere pedra de discordia entre Cataluña e Galiza, precisamente agora que nace Galeuzca?

- Penso que Cataluña e Galiza tratando pol-a súa conta, dereitamente, non terán tropezos. Agora, si os nosos problemas teñen de sere tratados a

través de Madrí, calquera deles pode ter soluzón difícil e trocarse en motivo de disputa.

Luns 7.

Os compañeiros eispedizionarios continúan as suas visitas; Otero vai en nome dos galegos. Ergome tarde e vou xantar ao Tibidabo cos meus antigós, ilustres e sempre benqueridos amigos Mosén Trens, Valls, Rosend Riera, Muro, Renart, Mosén Batlle e Ramón Sunyer. Logo vou ao grupo galeguista.

Na serán Otero fai unha confrenza no Ateneo en col de “A inquietude galega”. Apreséntao Nicolau d 'Olwer. Eisito mañffico. Os bascos non asisten pois arestora teñen unha conversa co cardeal Vidal i Barraquer.

Mitin na Sociedade de Dependentes de Comercio. Abondan os incidentes. O púbrico, da eistrema nazonalista, berra contra o conselleiro Casais que preside e o goberno da Xeneralidade. Otero, asombrado, non é moi dono de sí. Irujo lostrega anatemas contra total-as transixenzas, aludindo nos ataques a Maciá pol-a sua ductilidade, i-esto pon ás xentes en pé. Casais non pode falar pois armóuse un estrondo de mil diaños. Entran algúns escamots. Xa penso que esto vai rematar con algunhas mortes.

Eu non quixen subir ao esceario desgostado pol-a aitude dos bascos. Entendo que no pé en que andamos, calquera xestión que se faga debe sere levada conxuntamente por todol-os asiñantes do paito de Compostela. De noitiña enteréime da confrenza dos bascos co seor cardeal, dun xantar que tiveron con Aiguadé e Gasol, dunha longa conversa con Cambó, e de outras entrevistas nas que coido que debéramos estar presentes os galegos. Otero pensa como eu e solidarízase co-a miña aitude. Pau Vila, Carrasco e Batista danme eispricazóns que non me convencen. Carrasco Formiguera decátase da gravidade do intre e lévanos

a unha conversa cos bascos na Font del Lleó onde todo fica acrarado alá pol-as tres da mañán. Pasóu a troboada e Otero e máis eu démonos por satisfeitos.

Pequí de apaixonado, de lixeiro, de intransixente. É posibre, mais cheguí a temer que Galiza fose unha vegada máis sacrificada nas suas arelas e que nós, despóis de tantos traballos e angurias, non estivésemos nesta viaxe a faguer outro papel que o de agrutinante entre o dereitismo dos bascos e o ezquerdismo da Xeneralidade; comparsas -pra falar en verdade-dos que se afastan cando esí convén. Descúlpe-se-me si pensí mal.

8 agosto.

Imos dare os pésames á viuda de Rosell i Vilá, o malgrado diputado catalanista. Escea impresoante. A que foi santa esposa do loitador, probe, isolada, sen remedeo na vida, apertada a un pequeno que nos olla conmovido, aléntanos a continuar na pelexa pol-a liberdade das nosas patreas, aínda que caíamos como cae seu marido, mozo aínda, estragada a saúde nun traballo esgotador.

Na serán imos ao Parlamento onde nos saúda seu presidente Sr. Casanova. Acompañannos Rovira i Virgili, Pau Romeva, Jover i Nonell, e outros parlamentarios. Converso longamente co reitor da Universidade Dr. Serra Hunter e apreséntolle a Otero. Conbinamos unhas confrenzas en Compostela. Serra Hunter recorda ao noso país con agarimo -(debutóu como cadeirádego na Universidade compostelán)- e vai lembrando a todol-os seus discípulos doutroa, os máis deles benqueridos nosos: Lousada, Porteiro, Vilar Ponte.

Asistimos á sesión dende a tribúa do presidente sendo comprimentados por total-as minorías.

Imos a comprimentar ao «Matí», «Opinió», «Vanguardia» e outros xornaes.

Otero e máis eu somos convidados a cear por Portela Valladares a quen topamos un pouco afastado das nosas preocupazóns. Sobremesa hastra as dúas da mañán, a falar de Galiza e da nosa políteca. Dende logo non aproba a táctica do Partido Galeguista e xulga inxustificabres e perigosísimas as transixenzas deste partido con Casares Quiróga. Mágoalle o estado do noso país e confésase desiludido. Entendo que non presta grande importancia á nosa viaxe.

9 agosto.

Irujo e máis eu somos convidados por Dencás a xantar na taberna de Joanet, na Barceloneta. Na verdade é atrainte este rapaz, xa conselleiro da Xeneralidade e un dos prestixios máis xurdios da Esquerria; é o catalán de máis pulo loitador que conozo.

Neste intre é o eixe dun grave problema. Os elementos máis nazonalistas da Esquerria (Aiguadé, Gasol, etc.) entenden que o catalanismo pra preveñir calquera continxenza debe orgaizar agrupamentos de resistencia e loita en condizóns de pórse na rua si o perigo sobrevén; eis equí Estat Catalá -Escamots- cos seus dez milleiros de homes, reixidos por Dencás e Badía, que veñen a sere a mesma cousa. Os dous están condeados a morte pol-a *Fai* e calquera día poden sere asesinados; de sobrevir unha reaizón monárqueca, serían as primeiras vítimas. Outros homes da Esquerria (Lluhí e os seas amigos) condean esta táctica. Companys, Pi Suñer e Casanova, supoñen unha posizón intermedea. Co gallo da nosa viaxe, esta loita interna do partido refléxase nunha violentísima campaña entre *Opinió* e *Humanitat* provocada pol-o discurso pouco oportuno de Manoel Irujo en Dependens de Commerce.

O tempo darálle a razón a Dencás que, cos seus valentes loitadores é hoxe a única garantía verdadeira do Estatuto.

Falamos longamente; eu propóñolle algunhas labouras que entendo eficaces:

a) Que os deputados da Esquerda presenten unha proposición de lei que estenda a Galiza i-Euzkadi o decreto de bilingüismo que se concedeu a Cataluña.

b) Que o Goberno -pol-o ministro Companys poden requerilo- estableza nas nosas escolas normaes o ensino do galego i-eusquera respectivamente. Ambas proposicións fíxenas a Marcelino Domingo fai un ano, en compañía de Pedro Basanta e Alonso Ríos. No ministerio gárdanse antecedentes e un raport que se refire ao caso.

c) Que na nosa Universidade se desenrole un curso de confrenzas orgaizado pol-o Seminario de Estudos Galegos e Institut de Estudis Cataláns, co-a colaborazón de Serra Hunter, Pompeu Fabra, Hurtado, Maspóns i Anglases, Bosch i Gimperá, Anguera de Solo, Nicolau d'Olwer, Aiguadé e Corominas. Estes homes farían máis no noso país que total-as nosas campañas pro Estatuto. A Xeneralidade podería faguer as primeiras xestións e darlle viabilidade ao proeiro. Anuncio que xa teño falado do caso cos Dres. Serra Hunter e Fabra.

Na Unió Democrática Otero e máis eu ternos longa conversa con Carbonell, un dos cataláns máis enterados da política europea. Informazóns mutuas, proieitos, troque de apontamentos...

Logo, en Acció Catalana, confrenza con Nicolau d'Olwer, Hurtado e Martí Esteve. Paréceme que están ausolutamente desorientados dos nosas problemas e todo se iles volta preguntas e máis preguntas, sempre con certo ar -moi xustificable- de superioridade. Otero dilles da situazón do noso Estatuto e do galeguismo perante o Estatuto. Eispoño meus puntos de vista que a Otero, pol-o que paréz, non gostan moito.

Os rapaces de *Palestra* ofrécenme un xantar que remata en patreótecos discursos.

Logo, visita aos centros da Ezquerra de S. Andreu, Viladomat e Cortes. Otero, acaso por fadiga, fica no seu hotel i-eu véxome na necesidade de esgotar soio esta pelerinaxe de bairro en bairro e de discurso en discurso, entre milleiros de obreiros mozos que costitúen as falanxes de Estat Catalá.

No casal das Cortes, coartel xeral dos Escamots, os discursos de Badía, Irujo, Gasol e o meu arrincan troboadas de paixóns. Pouco denantes acontecera un incidente que ten ás xentes enrabexadas: a policía intentara retirar a bandeira co-a estrelá solitaria, que se loce na faciana do casal. Dos discursos, con móvenme estas decrarazóns:

Irujo: - Non temos por que enganar a ninguén: somos separatistas e somos católicos, i-estamos dispostos a morrer por Deus e pol-a Patea.

Dencás: - Somos aconfesionaes e procuramos o laicismo no Estado e a liberazón da irexa na vida pública de Cataluña. Mais porque somos nazonalistas, entendemos, respetamos e amparamos voso dereito a gobernavos como millor vos pete e a orgaizar vosa vida dacordo co-as vosas crénzas e os vosos particulares intreses.

Os dous arrincan ovazóns inenarrabres.

O casal é un verdadeiro coartel, con guarda permanente e discipriña militar. Cánto temos que adeprender nós!

Día 10.

Moi fadigado non podo acompañar aos meus amigos nas suas visitas. Ergome moi tarde. Chega de Madrí Castelao, no eispreso da mañán.

Minutos denantes da unha estamos na casa de Cambó onde xantamos, convidados, Dotxandabarat, Irujo, Castelao e máis eu.

Cambó, a quen eu conocín na sua viaxe por Galiza con Puig i Cadafalch, Rahola, Morera i Gelicía e Comas de Argemier, cando eiquí viñeron no nadal do 1917, está moi ben de saúde e faladeiro como nos seus

milliores tempos. Lémbranos a sua amizade cos galegos e compróbanos que foi Brañas, nunha conferencia dita na Universidade de Barcelona, quen o fixo pensar en Cataluña e o decidiu a enrolarse no catalanismo. O propio acontecéulle naquele intre a Prat de la Riva.

Falamos de viaxes: dinos que a maor calor da vida pasouna unha serán en Estocolmo.

Falamos de Europa: coida imposible unha nova guerra e olla desesprada a situación de Italia.

Falamos da política hespañola: dinos que o goberno Azaña non cairá hastra ter aprobados os novos presupostos, confírmanos as suas boas relacións con Miguel Maura e confésanos a sua esperanza de que no novo parlamento o grupo de autonomistas poda dispor de máis de un cento de deputados. Da por descontado o trunfo da Lliga en Cataluña e Baleares.

Falamos de Cataluña: xustifica a sua enemiga á Esquerda, mais ao preguntarlle eu si, por vencela, colaboraría nun frente único de dereitas, respóndeme de súpeto: fora de Cataluña e por Cataluña, vostede ollarános xa sempre xuntos dende Maciá hastra o cardeal de Tarragona.

E pesimista con respecto a Galiza; coida que se perdeu terreo dende o dazoito e que todol-os seus traballos por nós foron inúteis, mais ao decirlle eu que, no fondo, todo o galeguismo aitual nítrese de Porteiro, Lousada e Viqueira, asambreia de Lugo e primeiro viaxe dos cataláns, sorrí satisfeito e orguloso como un neno. Dámoslle algunhas cifras que o asombran.

Con respecto a Euzkadi ten medo que non se sepa aproveitar ben a reaición patriótica.

Non se preocupa moito por Galeuzca.

En Maciá reconece grande fé e boa intención mais xulga que cometéu un gran erro pondo a discusión o Estatuto aprobado que non poderá resolver endexamáis o problema catalán, en troques de presentar o proieito de Estatuto que a Lliga redaitara no 1917 e que xa conquerira asistencia e

adhesión de núcleos tan importantes coma o maurismo e o melquiadismo. Aquele Estatuto -dinos- está valorizado pol-os maores prestixios xuristas da políteca hespañola, e sería máis comenente pra Cataluña.

Mostra a sua mágoa por ter transixido a Ezquerra no capíduo do ensino, base do probrema catalanista.

Falamos da Sociedade de Nazóns e dinos que Galiza debéu concurrir a ela a tempo que foi Cataluña pois entón, baixo a ditadura, estes probremas nosos conmovían a concenza da Europa, i-eran tema de estudo pra todol-os estadistas. Agora a seizón das minorías non ten eficacia; non faremos ren, mais debemos acodir a Xinebra en setembro, siquera sexa pra ocupar posizóns pra o día de mañán.

Xuntanza logo no Ateneo dos dirixentes de Galeuzca: Batista, Maspóns, Estelrich. Dotxandabarat, Otero, Castelao, Carbonell, Isusi, Dr. Jirona, Carrasco Formiguera e máis eu. Debátese a nosa concurrenza a Xinebra. Eu espoño como úneca contra as nosas dificultás económecas: non encontraremos meio de cobrire a cuota sinalada pol-o consello. Castelao moléstase moito do que ele coida unha decrarazón e confesión pouco menos que de indixenza, mais eu prefiro espor a realidade, na sua crueza. Na miña teima conquiro que Estelrich e Maspóns se comprometan à recadar do Consello de Minorías a fixazón de cuota mínema.

Falamos da necesidade de conquerir pra Euzkadi e Galiza un decreto proteitor das nosas língoas: o que Irujo e máis eu xa tratáramos con Dencás e Gasol. Falamos tamén da necesidade de conquerir nos xornaes cataláns colaborazóns galegas e vascas. O *Matí* dende logo tense ofrecido a aceitalas.

Visita ao Centro Eiscursionista. Logo Castelao, Otero e Dotxandabarat vanse a falar ao Grupo Galeguista, outros van repousar, i-eu con Irujo vóume ao grupo *Nosaltres Sols* onde se fai un pequeno mitin no que falan tamén Daniel López, Josep Sariol, Cardona e Muntada.

Unánimes e afervoadas referenzas ao meu eispediente académico, que reeollo conmovido.

O púbrico, non moito, é dun arredismo a proba de morte. Teño pra min que, neste intre, é o único arredismo verdadeiro que fica en Cataluña. O Estatuto infelizmente xa satisfixo a moitos e apagóu moitas arelas; na Galiza i-Euzkadi pasaría o mesmo ás vinteetatro horas de conqueridas as autonomías. Dun ano a esta parte noto en Cataluña unha grande perda de catalanidade. Fica este reduito de *Nosaltres Sols*, probe, isolado, pequeno, co que non conta ningún dos partidos catalans en xogo; que apenas pode soste uns pequenos xornaes sin moita venda e apenas conquiere uns centos de votos, pois unhas eleizóns costan moitos cartos i-estes bons patriotas -como nos- non teñen vinte pesos xuntos.

Ofrécenos un xantar no H. Oriente, con máis de un milleiro de asistentes, a Unió Democrática de Catalunya. Non se dín discursos. Logo, no local do partido, é que falamos Roca Caball, Sra. Codorníu de Gendrau, Batista i Roca, Isusi, Otero, Maspóns i Anglasels, Castelao, Irujo, Carrasco Formiguera e máis eu. A final entoamos todos *Els Segadors*, o *Hino Galego* e o *Eusko Abendearen Ereserrkija*.

Este partido U. D. -do tipo do partido católico na Alemaña- xunta a pouca xente, mais dunha outísima categoría inteleitual; é, pra mín, o partido catalán de doutriña máis pura e táitica máis rexa. Por outra é sin dúbida o partido máis catalanista de todos, e, tamén sin dúbida, o máis amigo do noso país e o máis atento ás nosas angueiras. Este partido, que nada procura de nos, que nada percisa de nos, é, pol-o calado, o que leva o peso da orgaizazón desta viaxe e o que, persoalmente e con máis sacrificios, máis xentilezas nos dispensa.

11 agosto.

O *Matí* publica en nosa honra un fermoso estraordinario no que aparéz esta cuartela miña orlando un bó retrato que me fixo o irmán Renart:

“Cada dia em sento més satisfet d'haver posat la meva modestíssima signatura al peu del Pacte de Compostela, junt amb les signatures deis illustres representants de tots els partits nacionalistes d' Euzkadi, Catalunya i Galicia. I no pel que representa el pacte en sí -tot i ésser molt -, sinó porqué pressuposa el retorn a una táctica que, d'ésser escrupolosament i lleialment seguida per tolhom, donará a les nostres respectives nacions aquells dies de pau i llibertat que per a elles hem somniat.

Un temps, quan els parlamentaris meditaven una nova estructuració d'Espanya, quan s'elaborava la nova constitució, la qual havia de rectificar el camí de l'Estat, algú va creure innecessária aquesta triple aliança, potser amb el convenciment que la república, per tal de no desmentir el fervor dels seus progenitors, havia de definir-se -sense cap mena de reserves- federal. Aprovada la vigent constitució, tot el temps que es passá en constituir Galeuzca fou un temps lamentablement perdut, i només ara amb un esforç vehement i sostingut podrem recuperar-lo en bona part.

La realitat, cada cop amb tons més dramàtics, cada dia amb errades més difícilment reparables, ens diu que res no podem esperar de Madrid. Són unes Corts sordes als nostres clams, és un govern que sent la incomprendible delectança d'obrar cada vegada més malament, són uns ministres orbs i sords en l'horitzó ibéric, els quais, com el Sr. Marcellí Domingo, arriben a negar l'existència del problema nacionalista de Galícia. Es una continua i inacabada legislació que té l'estranya bruixeria de plantejar en els nostres països els problemes més greus i diversos, és, en fi, aquest imperialisme passat de moda, aquest orgull inadmissible d'hegemonia i aquest regateig de captaire, cada moment més palpable en el traspás deis serveis a la Generalitat, que aguditza el malestar de Catalunya i

acabará per revifar -ara més apassionada i cruenta- la pugna que tots visquérem en les pitjors épocas de la monarquia.

A Catalunya es mastega l'enuig; a Euzkadi, hem pogut observar, tots els expedicionaris del viatge triangular, un estat l'excitació tal, que no fóra estrany que derivés en fets sagnants de proporcions incalculables; en la meva pátria gallega, per a la qual malauradament no ha dictat encara la república ni una sola llei beneficiosa i sobre la qual van plovent els oblits, els menyspreus, les injúries i les injustícies de tota mena, el descontentament creix per moments i no tindria res d'estrany que un dia desbordés pel camí d'aquelles, per a tots inoblidables, revolucions agràries.

Aquest Pacte de Compostela, suposa, en l'esperança i en el perill, un mutu ajut, que tots haurem de necessitar. Aquells que tenen la gravíssima responsabilitat del poder haurien de veure si els és bo de solidaritzar-se amb aquesta premsa madrilenya que, de cop i volta, i sense elements de judici, ens llança el repte d'un separatisme que, com és natural, sent ella molt més en les entranyes, que no nosaltres».

O consello dirixente de *Palestra* ofrécenos un xantar íntimo no restorante da torre de Jaime I. Asiste tamén meu querido Albert del Castillo a quen ainda non tivera ocasión de apertar e mostrarlle miña gratitude pol-a sua adhesión na miña loita universitarea.

Voltamos a falar con Pompeu Fabra das confrenzas na nosa Universidade.

Eu espoño a idea de orgaizar en Sant-Iago un casal das xuventudes patriótecas dos tres países que se xuntan en Galeuzca. Eiquí terían asento Mendigoxales, Palestra e Ultreya. Pagaríase a partes igoás e nele daríase acomodo ao secretariado de Galeuzca. Acéitase o proieito por unanimidade.

Dadas as seis xuntamos no Nouvelle Hotel aos xornalistas. Asisten algúns eistranxeiros. Eiquí está, pol-a *Vanguardia*, nosa ilustre paisán e distintísima escritora María Luz Morales, muller de outísimos merecimentos que conqueríu un dos primeiros postos entre a inteleitualidade barcelonesa.

Gostando unha leve merenda, eu, en nome da delegazón galega, espoño á empresa o probrema galego, o estado en que fica noso Estatuto, a posizón dos nosos partidos con respecto a ele, a posibilidade de plebiscitalo, etc., informazón que recolleron moi ben todol-os xornaes. Logo fala o amigo Isusi que fai informazón semellante con referencia a Euzkadi, en nome da delegazón basca. Pau Vila conta incidencias da viaxe triangular e Riera Puntí percisa o alcance político de Galeuzca. Maspóns i Anglaseis felicítase do éisito desta viaxe e o Sr. Pellicena, en nome dos xornalistas, agradece este agasallo e as deerarazóns que lles faguemos tan leal i-eispontáneamente.

A cada un dos xornalistas entregamos a seguirte nota oficiosa, en catalán, que redactaron Batista e Pau Vila:

“Finalizando os aitos de compenetrazón nazonalista a que díu logar O chamado viaxe triangular, as delegazóns de Galiza, Euzkadi e Cataluña conténtanse en faguer púbricamente seu agradecimento pol-as atenzóns e xentilezas recibidas nos tres países.

Na derradeira semán os promotores de Galeuzca puxéronse en contaito en Barcelona cos seitores nazonalistas de total-as tendencias. E todos coincidiron, unánimemente, en sinalar a importancia dos problemas nacionás de Galiza i-Euzkadi e a necesidade de darlles unha rápida soluzón.

Os patriotas bascos e galegos teñen intrés en faguer constar seu teconocimento e admirazón pol-o amplo esprito de comprensión e

coperazón probada por todol-os partidos e orgaizazóns patriótecas de Cataluña.

De maneira especial queren faguer constar seu máis sinceiro reconecimento ao oito esprito do Goberno da Generalitat e dos concellos de Barcelona e Lleida, os que fan honra ao xenuino esprito do 14 de abril definido polo presidente Maciá ao proqramar en Barcelona a República Catalán, autoridás que con nobre cortesía acolleron as embaixadas amistosas de Galiza i-Euzkadi nesta Catalunya rediviva.

Nazonalistas republicáns dende moito denantes de acreditar posibre a conversión do Estado en República, bascos, galegos e cataláns viron no esprito daquela data a posibilidade de conquistar os seus ideaes.

Dorosamente a aituazón de certos políticos semella afundir as nosas espranzas, e ollamos con mágoa como a República, certamente por inerza, aparéz sin forzas pra se afastar defiñitivamente dos vellos roteiros de incomprensión das realidás nazonaes, pol-os que fracasóu fatalmente a Monarquía.

Pra todos son coñocidos os oustáculos con que topa Catalunya na apricazón da autonomía, xa ben cativa, do seu Estatuto. Os responsabres no goberno da República negan aínda a realidade e a trascendencia do feito nazonal galego. E cando se cuidaban mortos co-a Monarquía os procedimentos de violencia contra o esprito nazonal -que diron en Catalunya resultados tan contraproducentes- ollamos magoados como estes procedimentos son empregados aínda pol-os servidores do Goberno contra os sentimentos pátrióticos máis entrañabres do pobo basco.

Nada da unha idea máis viva da eisistenza e gravedade dos tres problemas nazonais de Galiza, Euzkadi e Catalunya, como o feito de que os aldraxes inferidos a un destes pobos xúlguenno recibido os outros hastra o punto de que tantas dilazóns, negazóns e persecuzóns ao atacar isoladamente a un, predispoña á solidaridade en ben de todos, pondo frente

á insistenza dos intentos asimilistas nemigos do ben da República, noso espírito de liberdade e democracia que é eisenzal deste réximen.

Esta xuntanza de bascos, galegos e cataláns supón o inquérito de faguer revivir o verdadeiro espírito orixinarlo da República e de fortalecela no respecto aos dereitos e ás persoalidás nazonais de Galiza, Euzkadi e Catalunya, que serán as pétreas bases nas que a República asentará a súa permanenza; o oustáculo máis rexo a calquera intento de suversión e o orixen dun novo orden de relazóns entre os pobos peninsulares».

De noite, na Font del Lleó, xantar íntimo que nos ofrece D. Francisco Maciá. Correspóndeme xantar entre o presidente do Goberno Sr. Pi Sunyer e o conselleiro Sr. Ventura Gasol. Fálase de viaxes, de literatura, de arte... O Honorabre Sr. Presidente pregóunos, pol-o sel segredario, non falar de políteca. Despóis do xantar xuntámonos co presidente da Xeneralidade nun luxoso salón, a portas pechas, acordado por forzas da policía. A conversa alóngase hastra despóis das tres da mañán.

Comenza o Sr. Maciá por mostrar seus desexos de coñocer minuciosamente o estado dos Estatutos galego e basco. Castelao e Irujo fan dous bóns discursos espondo a situazón dos dous proieitos autonomistas. Castelao, que non sei aínda por qué non nos acompañou en Euzkadi e demorou eiscesivamente a súa chegada a Catalunya, chegou a tempo pra faguer agora unha peza oratoria e políteca impecabre. Endexamáis o escoltéi tan pronto de verba, tan elocuente, tan atinado, tan xusto, tan perciso. Deixóume maraviado.

Logo, un a un, imos falando todos. Maciá escóltanos paternalmente, nun xesto de tristura imensa que se refrexa nos seus ollos bondadosos, doces, que parecen ollar ala lonxe, a tempos doados a ensonos i-espranzas que pouco a pouco o tempo -e os homes- encarregáronse de fundir.

Pouco máis ou menos Euzkadi e Galiza fican na mesma situazón. Nossos Estatutos contan co-a simpatía do país, conqueriron a adhesión das

persoalidás máis eminentes das terras respeitivas e a votazón da maoría dos concellos, mais o goberno hespañol que debéu ordear plebiscitalos xa fai tempo, demora a lei reguladora do referendun popular o que fai que na Galiza se perdan asistencias i-entusiasmos i-en Euzkadi se provoquen situazons perigosas de violencia. Casares Quiroga é-o responsabre desta políteca suicida da Repúbreca: en Euzkadi ordeando -ou consentindo-reprensións tiránecas dos seus gobernadores que ameazan dispor ao nazionalismo frente á República; en Galiza sinalando unha desdenosa e ofensiva imparcialidade incompatibre cos acordos do Paito de San Bastián, cos seus compromisos anteriores ao goberno e cos postulados do comité revoluzionario. Casares dí representar a Galiza no goberno, pol-os republicáns galegos foi nomeado ministro, pol-a sua historea e o programa do seu partido e da F. R. G. non pode esquecer conquistas autonomistas que reputóu outrora dogmas, foi un máis a sinalar como políteca da Repúbrecu a posibilítazón dos Estatutos basco, catalán e galego, e agora quer ficar arredado destas loitas nosas sementando receos e incertidumes e contribuíndo -con teima punibre- a desprestixiar os traballos en col da nosa autonomía. Querendo ou sin querer colabora co-as forzas monárquecas na sua loita en contra nosá. Os galeguistas non lle piden -nen percisan-coaizón nen estralimitazóns na sua autoridade; sí colaborazón afervoadada na loita autonomista consustancial co-a loita consolidadora do réxime. Adúcense probas de abondo pra xustificar a sua enemiga ao Estatuto galego -xa non indifrenza- e a desleal aitude da *Orga* con respecto aos autonomistas. A Ezquerria comprométese a emprazar a Casares pra unha defiñizón termiñante con respecto á autonomía galega. Eu insisto en que pra moitos de nós o Estatuto non resolverá o probrema galego, afogará as arelas nazionalistas, e aínda no millor caso será posto na práitica por xentes sen galeguidade que o trocarán nun istrumento máis do goberno central en desprestixio dos nosos ideaes. Voto por unha aizón crara e sinaladamente

arredista. Respóndeme o Sr. Maciá asegurando que, no peor dos casos, un Estatuto é unha posibilidade imensa de posteriores avances, xustifica o recoñecemento da persoalidade nazonal, e garantiza contra ataques que o día de mañán poden levarnos a finás catastróficos.

Convénse na maor urxenza e posibilidade do Estatuto basco; está en condizóns de sere levado ao Parlamento en oito días e solo percísase definir a aitude de Indalecio Prieto e garantir a imparcialidade do Goberno. A Ezquerra comprométese a evitar novas aitudes brutás dos gobernadores de Euzkadi; o propio Maciá falará con Azaña. (Fala deste estadista con fonda estima e simpatía). Anuncia un viaxe a Euzkadi que aproveitará pra comprimentar en Donostia ao Sr. Alcalá Zamora. Esto enche de lediza aos nosos irmáns, que se decatan da mañitude do ofrecimento.

Falamos de Xinebra e de outras moitas cousas.

Pi Suñer, xefe do goberno, non di verba; Batista Roca e Carbonell ourientan a conversa e Gasol é o que pon máis intrés nos relatorios e máis fogo nos comentarios. Nun certo intre Maciá, que non perde de nós nen os xestos, dínos:

- Posiblemente vostedes terán ouvido dos nazonalistas cataláns xuízos na miña contra; non me perdoan que tendo procamado a República Catalán transixise despóis co goberno de Madrid e o programa mínemo que supón o Estatuto. Vostedes decataránse que eu non tiña outro camiño: pra defender ao estado nacente, que os bispos e coengos non ían defendere a tiros, eu tiña de armar ao proletariado e o máis probabre é que os obreiros, armados, non se contentasen cunha revolta políteca e máis ben intentasen unha revoluzón social. I-eu non tiña dereito a fundir o meu país nunha loita cevil! Sagrifiquéi as miñas arelas en homenaxe ao que xulguéi a paz de Catalunya.

Teño a certeza de que o Goberno Azaña, infruído pol-a empresa de Madrid, receoso sempre de este noso viaxe a Catalunya, ordeou insistentes xestións da súa policía e labourou por restar importancia á viaxe e solenidade aos festexos, e aínda por reducir os agasallos da Xeneralidade. Maciá, o chorado e grorioso apóstolo da catalanidade, non recuou un intre e ofrecéunos este xantar na certeza de que aceptaba un ultimátum do goberno de Madrid, de que comprometía a dimisión de Companys, e de que, se atraía a enemistade de Casares Quiroga decisiva neste intre en que se traballa pol-o traspaso dos servizos de Orden Púbrico. Deus lle pague este novo i-heroico sacrificio por Catalunya e pol-a liberdade.

12. Final.

Otero vaise a Santander e Castelao e máis eu saímos pra Madrú no rápido das oito. Eu en terceira, i-en terceira chegaréi a Ribadavia con catro pesetas no bulso, morto de fadiga, estragado, máis co orgulo e a lediza de ter colaborado nunha das labours que un día reportarán ao meu país os maores beneficios.

ALVARO DAS CASAS.

A Cruña, 24 d'agosto do 1933.

(Publicado en ALENTO, Boletón de Estudos Polítecos, n. 1 e 2 Xullo e Agosto; n. 3 Setembro do 1934, e n. 7-8, Xaneiro-Febreiro do 1935)